

MODERNIZM JAKO SZCZEGÓLNIIE WAŻNE POLSKIE DZIEDZICTWO XX WIEKU. KRYTERIA WYBORU I OCHRONY ZASOBÓW MODERNISTYCZNYCH NA PRZYKŁADZIE ARCHITEKTURY STALOWEJ WOLI

Modernism as a particularly important Polish 20th century heritage. Criteria for selection and protection of modernist resource on the example of

Stalowa Wola architecture

Grażyna Stojak*

ABSTRACT: In the publication the author presents the problems related to the conservatory protection of the modernist buildings in Stalowa Wola. The city, originally designed in the spirit of the prevailing ideas of modernism, has been built in the 1930's of the interwar period. Ideological-conceptual coherence and its implementation determine the representativeness of the Stalowa Wola urban complex as a modernist cultural heritage.

The ongoing transformation processes force actions aimed at protecting this heritage. The author presents the necessity to analyze and evaluate the entire urban complex presenting assumptions to establish possible criteria and areas of analysis and evaluation. Among the others, it has been suggested that the design concept and its implementation should be taken into account as a basic assessment criterion in the context of the changes that occurred after the Second World War.

After a brief reminder of the assumptions used in the design process of residential and service constructions, the author draws attention to the need to assess the impact of

the currently ongoing investments which have impact on the completeness and integrity of the architectural and urban complex of Stalowa Wola.

Intangible assets: the names of the streets, buildings, squares, the non-material values of the architectural sites and the architectural design of particular buildings and the city as a whole, is another area that requires both research and protection. The problems resulting from the low awareness of the residents appear in this issue, and also appear in the proposed solutions for the design of the renovated and modernized buildings.

To solve most problems related to the protection of the conservator of modernist architecture and urban planning of Stalowa Wola, the creation of the Cultural Park is proposed. Both the arguments for its creation and its scope have been here presented.

KEYWORDS: COP, modernism architecture, culture park, valorization, conservatory problems, entry into the register of monuments.

Wśród europejskich miast, które odpowiedziały na przemiany społeczne związane z wielką rewolucją przemysłową rozpoczętą w drugiej połowie XIX stulecia, Stalowa Wola należy do wyjątkowych, przedwojennych zespołów architektonicznych. Jest fenomenem polskiego rozwoju gospodarczego, którego ożywiony ruch nastąpił w drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku i był związany z działalnością Centralnego Okręgu Przemysłowego. W ślad za tą decyzją najwyższych władz państwowych II RP konsekwentnie poszła przemysłana koncepcja architektoniczno-urbanistyczna, wpływająca z najnowszych trendów europejskich dominujących w rozwoju nowoczesnych miast II ćwierci XX wieku.

Działania inwestycyjne COP-u związane były z myślą projektową modernizmu. Była to nowoczesna aglomeracja miejska zaprojektowana od podstaw jako „miasto przyszłości”. Stalowa Wola była jedynym miastem w COP-ie lokowanym na niezamieszkałej dotychczas ziemi. Budynki

* PhD Grażyna Stojak, University of Rzeszów

<https://orcid.org/0000-0002-7503-7356>

mieszkalne, zarówno przeznaczone dla robotników, jak i kadry kierowniczej, były zbudowane zgodnie z ideami popularyzowanymi przez CIAM. Lansowano wówczas model taniego budownictwa socjalnego, masowego, ale zgodnego z najnowszymi wymogami higienicznymi, opartego na koncepcji mieszkania kolektywnego. Dlatego ta konsekwentnie zrealizowana myśl ideologiczna odradzającego się państwa, wizja koncepcyjna i urbanistyczna, w wyniku której powstało wzorowe miasto przemysłowe, zasługuje na najwyższą ocenę i ochronę. Spójność ideologiczno-koncepcyjna, a następnie konsekwentne przełożenie jej na realizację, to zasadnicze kryteria wyboru spuścizny urbanistyczno-architektonicznej, jaką pozostawił nam XX wiek.

Tym samym integralność zespołu urbanistycznego Stalowej Woli jest czytelna poprzez wyrazistość myśli, spójność koncepcji, całościowość realizacyjną, a także pełną reprezentatywność modernistycznego dziedzictwa kulturowego¹. Cechy te należy uznać za kluczowe do diagnozy, a następnie oceny i wyboru stalowowolskich zabytków modernizmu, przeznaczonych do ochrony prawnej poprzez wpis zespołu do rejestru zabytków.

Przemiany inwestycyjne i gospodarcze, jakie zachodziły w minionych osiemdziesięciu latach, oszczędziły zasoby zespołu urbanistyczno-architektonicznego w Stalowej Woli i zostały niemal w całości zachowane, aczkolwiek nie są one wolne od przekształceń, które miały miejsce w XX wieku i na początku XXI wieku. Z tego powodu potrzebna jest szczegółowa analiza indywidualnych obiektów modernistycznych i dokonanie oceny według kryteriów zaproponowanych przez M.T. Witwickiego, a także analizy atrybutów i cech integralności zaproponowanych przez prof. B. Szymgina w 2009 roku w Leżajsku². Zróznicowanie wartości poszczególnych zabytków tworzących spuściznę COP-u, która przetrwała do dziś, będzie podstawą do dokonania wpisu do rejestru zabytków nieruchomości lub doboru innych form jej ochrony. Od kilku lat lansuje utworzenie Modernistycznego Parku Kulturowego COP-u, jako podstawowej formy kompleksowej ochrony dziedzictwa Stalowej Woli. Dlatego analizę tę należy przeprowadzić niezwłocznie, gdyż destrukcyjny proces niekontrolowanych przemian, jaki niesie za sobą XXI wiek, a zwłaszcza zwiększona dostępność zewnętrznych, głównie unijnych środków finansowych, uruchamia procesy niszczące.

Ocena myśli projektowej jest podstawowym kryterium, od którego należy zacząć ocenę dziedzictwa architektonicznego XX wieku, a w ślad za nim wartościowanie całego zespołu modernistycznego na tle zasobu miejskiego, do którego należy zespół nowo zaprojektowanych obiektów budownictwa użyteczności publicznej. Pełny obraz tej oceny będzie możliwy dopiero po przeprowadzeniu analizy porównawczej względem istniejących obiektów modernistycznych pełniących podobne funkcje, lecz powstałych w innych miejscowościach rejonu sandomierskiego „C” COP-u. Będzie to podstawa do oszacowania wartości zabytków i zróznicowanej ich oceny. Konieczność zróznicowania zabytków nawet w jednym zespole modernistycznego dziedzictwa i odejście od przyjęcia ich równocześnie – na co zwracał uwagę prof. B. Szymgin – stawia przed zespołem oceniającym wymóg zastosowania

¹ W niniejszym artykule i poniższej analizie zabytków modernistycznych Stalowej Woli wykorzystałam treści zawarte w referacie pt.: „Autentyzm i integralność w teorii i praktyce konserwatorskiej”, który został wygłoszony przez prof. B. Szymgina w Leżajsku w dniu 16 kwietnia 2009 roku. Korzystałam z wykonanych wówczas notatek i zdjęć, gdyż artykuł nie został opublikowany.

² M.T. Witwicki, *Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestru zabytków*, „Ochrona Zabytków” 2007, nr 1, s. 77–98.

precyzyjnych narzędzi i kryteriów umożliwiających powyższą charakterystykę³.

Bezpośrednio z powyższą analizą związane jest kryterium oceny projektu budowlanego lub urbanistycznego, wdrożenia myśli koncepcyjnej i realizacji budowlanej według zatwierdzonego projektu. Rozbieżności pomiędzy projektem a jego realizacją, które miały miejsce podczas wdrażania, były charakterystyczne dla inwestycji powstałych w XX wieku. Obecnie zasługują one na weryfikację i odniesienie się do nich poprzez ocenę zarówno projektu, jak i jego realizacji. Powyższe problemy rzutują na diagnostykę zachowanego dziedzictwa modernizmu. Oba powyższe kryteria należy ocenić osobno, a następnie poddać analizie porównawczej.

Kryterium oceny determinacji w realizacji zarówno projektu, jak i całej inwestycji ma kluczowe znaczenie dla oceny autentyzmu dziedzictwa architektonicznego XX wieku, zwłaszcza w zakresie spójności projektu oraz całościowości inwestycji.

Odnosząc się do przykładu Stalowej Woli i wyjątkowości jej modernizmu – o czym niejako „zapominali” powojenni historycy sztuki, urbanści oraz historycy architektury, skupiający się po 1945 roku na Nowej Hucie lub zachwycający się socrealizmem m.in. Rzeszowa czy nowoczesnością inwestycji śląskich – trzeba zaznaczyć, że waga i wartość modernistycznej architektury tegoż zespołu zeszyły na plan dalszy, przysłonięte priorytetowo traktowaną produkcją przemysłową sprzętu zbrojeniowego i stali⁴. Zahamowało to dynamiczny rozwój urbanistyki, a także liczbę nakładów na kontynuację inwestycji modernistycznych w takim zakresie, jaki był możliwy przed 1939 rokiem. Niektóre obiekty publiczne nie zostały w ogóle ukończone do wybuchu wojny. W sferze projektu pozostały: dom ludowy, kościół parafialny, teatr, a także budynki związane ze sportem i rekreacją, jak przystań kajakowa i korty tenisowe. Obok nich zaplanowano zespół boisk, w tym do koszykówki i siatkówki, a także specjalistyczne stadiony sportowe: lekkoatletyczny i do rozgrywek piłki nożnej. Dlatego analiza kompletności elementów zespołu urbanistyczno-architektonicznego, a także lokalizacji składowych elementów kompozycyjnych „miasta ogrodu” i położenia poszczególnych obiektów jest podstawowa dla oceny zachowania zasobu modernistycznego Stalowej Woli. W ślad za tym konieczna jest ocena zasadności i trafności inwestycji pod kątem rozwoju miasta oraz jego potrzeb. Analizy te mają duże znaczenie dla oceny projektu jako takiego pod kątem funkcjonalności, a także jego autentyzmu w kontekście późniejszych zmian⁵.

Integralność zespołu architektonicznego widziana z perspektywy upływu lat musi być poddana wnikliwej analizie pod kątem niewykorzystanych szans i zaniechanych projektów, zmian realizacyjnych i rozwojowych struktur miejskich. Jest to kolejne kryterium oceny dziedzictwa architektury XX wieku, które dotrwało do obecnych czasów. Ponadto kryterium oceny zmienności otoczenia, z oszacowaniem przypadkowości, a także wtórnego zagospodarowania jako przemyślanego lub bezplanowego oraz skali problemu tego zjawiska, ma zasadniczy wpływ na odbiór form architektury, jej pełnej reprezentacyjności w otoczeniu oraz reprezentatywności cech stylu. Są to składowe czynniki do oceny integralności.

³ Według nieopublikowanego wykładu prof. B. Szmygina w bazylice oo. Bernardynów w Leżajsku, wygłoszonego w dniu 16 kwietnia 2009 roku. Zob.: przypis 1.

⁴ Por.: J. Kóleczo, J. Reszczyński, *Stalowa Wola. 1938–1988*, Wrocław 1988.

⁵ M. Furtak, *Centralny Okręg Przemysłowy (COP) 1936–1939*. Architektura i urbanistyka. Kraj/region/miasto/fabryka/osiedle/budynek, Kraków – Łódź 2014.

Pewna rehabilitacja nastąpiła od początku XXI wieku i przedwojenna zabudowa Stalowej Woli stała się i nadal jest przedmiotem zainteresowania coraz liczniejszej grupy naukowców, w tym badaczy architektury, która powstała około połowy XX wieku⁶.

Funkcjonalizm tej architektury zakładał prostotę form opartą na łączeniu prostopadłościaków i sześcianów. Zastosowano tu rozwiązanie według tzw. układu liniowego północ-południe, zapewniającego najlepsze nasłonecznienie mieszkań. Oszczędny w formie i nierozbudowany przestrzennie był także detal architektoniczny. Z tego powodu obecnie często spotykamy się z tym, że nie są rozumiane prostota i lapidarność tej formy. Jest ona oceniana jako bezstylowa, mało dekoracyjna, a oszczędność linii i mało rozrzeźbione bryły architektoniczne częstokroć są pretekstem i punktem wyjścia do żądań ze strony obecnych właścicieli do zaakceptowania planowanej rozbudowy lub dokładania dodatkowych elementów architektonicznych i dekoracyjnych, niszczących założenia stylu⁷.

Budownictwo socjalne dla pracowników nie było jedynym, które powstawało od podstaw i według wytycznych CIAM. Obok socjalnych budynków mieszkalnych powstawały rozwiązania architektoniczno-urbanistyczne dla wyższej klasy urzędników i zamożniejszych obywateli. Zaprojektowane wówczas wyposażenie budownictwa mieszkaniowego jest dziś bezlitośnie niszczone, pomimo szeroko zakrojonej akcji informacyjnej prowadzonej przez Muzeum Regionalne w Stalowej Woli i osobistego zaangażowania dyrektora tej placówki Lucyny Mizery przez całe ostatnie dziesięciolecie XXI wieku. Tylko zróżnicowana ocena poszczególnych zabytków wraz z zasobem małej architektury i wyposażenia powstałego w tym samym czasie co budynek modernistyczny jest przesłanką do indywidualnego doboru metod działań konserwatorskich. Są one podstawą do ochrony tego wyjątkowego, integralnego dziedzictwa.

Blisko od dwóch dekad badacze dostrzegają walory architektoniczne i urbanistyczne miasta, które wybudowane zostało od podstaw w rekordowo krótkim czasie, tj. w latach 1937–1939, a po drugiej wojnie światowej rozbudowywane było nadal w tym samym stylu, aczkolwiek nie budziło to już takiego poklasku. Przedmiotem oceny jest współczesna funkcja poszczególnych obiektów architektonicznych oraz jej zgodność z pierwotnie planowaną. Ma to duże znaczenie dla oceny autentyczności inwestycji budowlanej zrealizowanej według przyjętego projektu.

Tym samym analiza procesu pod kątem czasu realizacji projektu urbanistycznego, a także realizacji jednostkowych inwestycji jest wiodącym kryterium dla oceny kompletności zespołu i jego wpływu na przyszłość rozwoju architektury i urbanistyki miasta. Analiza zespołu urbanistyczno-architektonicznego przez pryzmat zaniechania realizacji, zaniedbania inwestycji lub negatywnych decyzji w zakresie rozwoju jest najistotniejsza dla oszacowania szeroko rozumianej integralności. Jednym z wielu prądów przedwojennej awangardy było projektowanie obiektów kubaturowych wraz z urządzeniami do zaspokajania potrzeb socjalnych oraz kulturalno-oświatowych. Jednocześnie z budynkami mieszkalnymi powstawały obiekty użyteczności publicznej: sklepy z różnym asortymentem, gospody robotnicze, piekarnia i pralnia. Budynki usługowe, w tym też sklepy, często sytuowane były jako ciągi handlowo-usługowe w formie niskich obiektów budowlanych, przylegających do wyższych budynków, i tworzyły rozrzeźbioną architektonicznie kompozycję

⁶ A. Frąckiewicz, A. Garanty, E. Przesmycka, A. Sieradzka, M.A. Stańkowski, *Stalowa Wola. Europejskie miasto modernistyczne*, Stalowa Wola 2014.

⁷ A. Sieradzka, *Szlakiem architektury art déco*, Stalowa Wola 2008.

przestrzenną. Również centra kulturalno-oświatowe projektowano jako zróżnicowane w planie, a jednocześnie architektonicznie spójne jako zespół. Powstawały w nich przedszkola, szkoły, żłobki, domy kultury i kina. Elementem łączącym wszystkie budynki użyteczności publicznej były place, skwery i przestrzenie wypełnione zielenią, mające służyć do wypoczynku i rekreacji mieszkańców. Ocena funkcji i formy to wiodące kryterium, pod którego kątem należy przeanalizować dziedzictwo modernistyczne – tak powszechnie dziś niszczone.

Bez względu na użytkowe przeznaczenie poszczególnych budynków oraz osiedli modernistyczne budownictwo Stalowej Woli zawsze wykonane było z dobrych materiałów budowlanych i wykończeniowych. Zarówno w willach dyrektorskich, jak i lokalach mieszkalnych robotników czy domach majstrowskich widać dbałość o dobre oświetlenie, ogrzewanie, kanalizację i wodociąg, a nade wszystko wentylację pomieszczeń. Wszystko to razem stwarzało higieniczne warunki do życia, w przeciwieństwie do dotychczasowych rozwiązań w dziewiętnastowiecznych kamienicach. W modernistycznym mieście pożegnano się podwórkami pozbawionymi zieleni, mrocznymi i niewygodnymi klatkami schodowymi, pionami sanitarnymi zlokalizowanymi przy ciasnych balkonach obiegających wewnętrzne podwórko czynszowej kamienicy. Powyższe analizy wiążą się z takimi cechami autentyczności, jak: struktura i materiał. Ocena, która powinna być przeprowadzona tylko według opracowanej procedury i przyjętej skali wartości, umożliwi analizę porównawczą, kwalifikację zabytków i ustalenie form ochrony konserwatorskiej⁸. Podejście analityczne pod kątem badań autentyczności pierwotnie użytych materiałów, odnoszące się do wartościowania obiektów dziedzictwa XX wieku, musi być transparentne i logiczne. Ma ono wpływ nie tylko na przypisanie formy ochrony, lecz także na dobór metod opieki i działania zapobiegawczego przeciw destrukcjom.

Osobnym zagadnieniem do analizy, a następnie oceny, są wartości niematerialne, m.in.: nazwy ulic, budynków i placów. W tej kategorii zaszło wiele zmian i nadal są one przeprowadzane! Ważnym zagadnieniem jest także to, czy pierwotne nazwy poszczególnych elementów składowych aglomeracji miejskiej są zachowane w pamięci mieszkańców oraz czy zgadzają się oni z zachodzącymi przemianami. Jest to także obszerne zagadnienie do przebadania przez socjologów kultury, gdyż istotna jest świadomość mieszkańców dotycząca wartości miejsca, w którym mieszkają, i wartości architektonicznej miasta, w którym przyszło im żyć. Ze wstępnej analizy m.in. wniosków dotyczących przebudowy lub ocieplenia modernistycznych budynków w Stalowej Woli, składanych do tarnobrzeskiego oddziału Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemyśle, wynika, że większość mieszkańców nie zdaje sobie sprawy z zabytkowej wartości modernistycznego miasta. Wstępna analiza potencjału gospodarczego dzisiejszej Stalowej Woli jest odmienna od spodziewanej przez ludność i lokalne społeczeństwo domaga się zmian. Oczekiwane przekształcenia są zwykle zależne nie tylko od warunków materialnych, w jakich żyją mieszkańcy i jakie oferują im lokalne władze modernistycznego, zabytkowego miasta, ale przede wszystkim od poziomu wykształcenia, świadomości oraz statusu społecznego. Jest to bardzo obszerne zagadnienie wymagające odrębnych badań i analiz, w tym socjologicznych.

Rozumiejąc potrzeby współcześnie planowanych inwestycji oraz remontów zastanej struktury modernistycznego miasta, które chcieliby obecnie wprowadzić obywatele Stalowej Woli,

⁸ P. Molski, *Waloryzacja dziedzictwa architektonicznego w systemie ochrony zabytków*, [w:] B. Szmygin (red.), *System ochrony zabytków w Polsce – analiza, diagnoza, propozycje*, Lublin – Warszawa 2011.

jako pracownicy urzędów konserwatorskich nie możemy zgodzić się i poprzeć wielu projektów, np.: zmiany stropodachów na dachy ze strychem, ocieplenia modernistycznych budynków styropianem, wymiany tynków z dodatkiem miki na nowoczesne, wstawienia plastikowych okien z zatarciem oryginalnych podziałów, likwidacji doświetleń klatek schodowych za pomocą okien, tzw. termometrów, czy likwidacji okładzin z płytek klinkierowych na elewacjach i zastąpienia ich nowymi, kamiennymi lub syntetycznymi okładzinami elewacyjnymi. Powyższe plany remontowe spowodowałyby zniszczenie elementów modernistycznej architektury i zatarcie śladów wielkich przemian, które dokonały się w Stalowej Woli, będącej symbolem postępowej myśli architektonicznej i nowoczesności w pierwszej połowie XX wieku. W rezultacie doprowadziłoby to do powstania innego w charakterze miasta, może nawet nowocześniejszego niż obecnie aglomeracji miejskiej, ale bez zachowania struktury modernistycznego miasta, symbolu postępu. Osiemdziesiąt lat temu zmiany te miały rewolucyjny charakter pod względem socjologiczno-kulturowym, przemysłowym oraz architektoniczno-urbanistycznym. Dlatego konieczne jest zachowanie całego zasobu i jego bezwzględnej ochrony. Jej forma zostanie ustalona po przeprowadzeniu zróżnicowanej oraz kompleksowej oceny dziedzictwa modernistycznego. Modernistyczny park kulturowy w Stalowej Woli oraz indywidualny wpis wybranych zabytków architektury do rejestru zabytków, który prowadzony jest przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemyślu, jest gwarantem kompletności oraz nienaruszalności całego zespołu modernistycznego dziedzictwa Stalowej Woli. Zdaniem prof. B. Szymgina miarą kompletności i nienaruszalności dziedzictwa całego zespołu kulturowego modernizmu jest jego integralność, co działa także odwrotnie: integralność jest zależna od kompletności i nienaruszalności zasobu architektonicznego.

Warto zatem wymienić choćby najważniejsze atuty przemawiające za utworzeniem parku kulturowego obejmującego prawną ochroną konserwatorską modernistyczną architekturę i urbanistykę w Stalowej Woli. Temat ten został szczegółowo omówiony w artykule autorstwa G. Stojak i D. Komady pt.: *Piękno tkwiące w prostocie. Problemy związane z konserwacją obiektów modernistycznych (na przykładzie architektury Stalowej Woli)*⁹. Podstawowym argumentem jest wybór takiej formy ochrony dla historycznej, głównie przedwojennej części budowli modernistycznych Stalowej Woli, która w efekcie przyniesie lokalnemu samorządowi podstawę prawną, by mieć możliwość uchronić dziedzictwo modernizmu przed destrukcyjnymi tendencjami przełomu XX i XXI wieku. Zachowany krajobraz kulturowy miasta COP-u może odgrywać kluczową rolę w turystycznym, a co za tym idzie – także ekonomicznym rozwoju miasta. Zakłady Południowe i związane z nimi osiedla jako ich mieszkalne zaplecze są obecnie najcenniejszym dziedzictwem kulturowym Stalowej Woli, bezcennym dokumentem polskiej myśli postępowej w późnych latach 30. XX wieku. Ogromną rolę w popularyzacji i ochronie dziedzictwa modernizmu odgrywa Muzeum Regionalne w Stalowej Woli, które stało się opiekunem wielu zabytków, w tym także tych, które pochodzą z czasów COP-u. Wystarczy podać jako przykład halę warsztatów szkolnych przy ul. Hutniczej, która mieściła dokumentalną wystawę COP-u. Bardzo ważne jest wypracowanie zasad, które będą obowiązywały na terenie parku kulturowego. Określają one konkretne zasady postępowania w odniesieniu do poszczególnych zabytków na terenie parku. Wiąże się z tym konieczność opracowania

⁹ G. Stojak, D. Komada, *Piękno tkwiące w prostocie. Problemy związane z konserwacją obiektów modernistycznych (na przykładzie architektury Stalowej Woli)*. Referat został złożony do druku w materiałach pokonferencyjnych. Konferencja na temat problematyki zachowania modernizmu była zorganizowana przez Regionalne Muzeum w Stalowej Woli w 2016 roku.

miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu, na którym położony będzie park kulturowy. Uporządkuje to m.in.: reklamy, ich kształt oraz sposób montażu i napisy. Odpowiednio zarządzany park kulturowy może stanowić skuteczne narzędzie ochrony konserwatorskiej, w której mieszkańcy mają szansę przedstawić swój głos w tej sprawie. Cytując przywołany powyżej artykuł, wymienię to, co należy chronić:

1. „Bezwzględnie należy chronić istniejącą zabudowę poprzez zachowanie formy brył i linii zabudowy. Nie powinno się nadbudowywać budynków.
2. Należy utrzymać charakterystyczne elementy dekoracji (okładziny klinkierów, gzymsy, cokoły)
3. Należy uporządkować, a tam gdzie jest to konieczne, to przywrócić stylistykę budynków (drewniana stolarka okienna z podziałem szprosowym, proste elementy dekoracyjne balustrad balkonów, metalowe ogrodzenia)
4. Należy wypracować zasady projektowania kolorystyki budynków w duchu późnego modernizmu z zastosowaniem miki jako elementu dekoracji ścian budynków
5. Należy uporządkować handlowe partie parterów wraz z opracowaniem ich kolorystyki, materiałów oraz szyldów i reklam.
6. Należy uporządkować i zaprojektować zieleni jako ważny element tego obszaru miasta.
7. Rozpocząć program uczytelnienia indywidualnego charakteru miasta”¹⁰.

W wyniku zróżnicowania oceny poszczególnych zabytków modernizmu w Stalowej Woli będzie możliwy dobór odpowiedniej formy ich ochrony konserwatorskiej, a także ekspozycja w panoramie miasta, dobór właściwego otoczenia zabytku oraz kontrola procesów destrukcyjnych i niszczących zabytkową strukturę dziedzictwa modernistycznego XX wieku. Będzie także możliwa odpowiedź na coraz częściej pojawiające się pytanie o potrzebę utworzenia modernistycznych parków kulturowych w wielu miastach naszego kraju jako jednej z form ochrony dziedzictwa kulturowego XX wieku.

---

¹⁰ Ibidem, s. 16.

